

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

7. IDILLIKUS INTERMEZZO: ROUMENTÓL LENINGRÁDIG

(naplórészlet)

„A Vitebszk teherhajón, 1935, május 5.

Tegnap délelőtt jelentkeztünk Rouenban a szovjethajó kapitányánál a párisi szovjet konzul levelével. Üggyel-bajjal másztunk fel a hajóra, majd nem kevesebb nehézséggel magán a hajón a meredek és keskeny vashágcsókon, míg a kapitányig eljutottunk. Cipőnk, ruhánk, persze a kezünk is mindjárt csupa pizsok lett.

A hajó, mint később megtudtuk, a Donec vidékéről, Marjupolból szállított Rouenba antracit-szenet, azt, melyet a parton hegymagasságban felhalmozva láttunk s amely feketeségével és zsíros fényével a távoli bácskai termőföld színére emlékeztetett. A hajón minden ember tetőtől talpig mint a kémény-seprők.

A kapitány kelletlenül forgatta s olvasta el újra és újra a hivatalos levelet s a hajóra meg az emberekre mutatva bizonygatta, hogy ez a gőzös egyáltalán nem alkalmas utasok szállítására. Megijedtem. Ime az akadály, mely az utolsó percben megint mindent megghiúsít! Sietve hangoztattuk, hogy azon túl, hogy a hajóra felvegyen bennünket, semmiféle igényeket se támasztunk. Erre azt mondta, hogy akkor felhozhatjuk a hajóra poggyásunkat. Hét darab, legnagyobbbrészt kéziratokkal és könyvekkel tele súlyos bördödöt — hordárra, természetesen, nem volt pénzünk — felvinni azokon a keskeny meredek lépcsőkön a hajóra, melyeket két kézzel megfogózva, csomag nélkül is kínna másztam meg — tanácstalanul néztem körül.

M. (a feleségem) mindjárt elindult s a könnyebb csomagokat markolta fel, utána én abban a reményben, hogy ha nekem nem, de neki majd mégis segítségére sietnek az öles matrózok, akik egy csoportban a fedélzeten állva beszélgettek. Nem úgy történt. Mentünk fel és le, megint fel és megint le, míg minden darab a fedélzetre nem került s a fedélzetről a szalónba anélkül, hogy valaki is csak a kisujját megmozdította volna. A kapitány is zsebetett kezekkel rendelkezett, hogy a szalónban hova helyezzük el poggyásunkat. S miután ez megtörtént, közölte velünk, hogy kabint nekünk nem adhat, a szalón keskeny diványán kell majd aludnunk. Azt is megmondta, hogy az út le-

Az volt a benyomásom, hogy csak úgy tesz, mintha nem értené meg a kérdésemet. Csak egy „hm”-el válaszolt s másról kezdett beszélni.

Ahhoz, hogy megértsen és hogy kérdezzen, percekig kellett összekeresgél-nem a szótárban a szavakat. Mégis hevesen tiltakozott, mikor megkérdeztem, hogy ne hagyjuk-e abba a beszélgetést, tekintettel arra, hogy neki reggel négykor már a gépházban kell lennie.”

„Vitebszk, május 6.

Elöttem megrakott tál s nem tudom, mit válasszak. Két nap óta vagyunk a hajón és minden óra tele újsággal, felfedezéssel, eseménnyel! Mit válasz-szak? Mégis, ezuttal tán csak a szalmasárga ifjúról és vendéglátómról, Vje-ceszláv Fjodorovicsról néhány szót.

Ami a szalmasárga ifjút illeti, tán nem is foglalkoztatna annyit és any-nyira, ha nem úgy volna, hogy egy ilyen hajón valahogy egy lakásban, sőt egyazon szobában, mindíg naphosszat egymás szemé előtt vagyunk. Tartok tőle, hogy igazságtalan volt első benyomásom, de ugyanakkor valahogy nem tudom, mit gondoljak felőle. Talán az a hiba, hogy szovjet embereket a kapi-talista társadalomból magammal hozott tapasztalatok szerint ítélek meg? Biz-tos, hogy ott ez az ifjú a legkellemetlenebb stréber-típust képviselné, azt, aki mindíg jeles tanuló akar lenni s aki élvezi, hogy ő milyen szorgalmas, pedáns és feddhetetlenül korrekt. A szovjet világban azonban ugyanez a típus mást jelent, talán. Őt a szovjet állam tanulmányútra küldte ki Európába. Hallot-tam, külföldiekről, akiket az ő államuk küldött ki Párisba, hogy államköltsé-gen gyarapítsák ismereteiket s akik mást se tesznek, mint mulatókat látogat-nak s napközben alszanak.

Ez a szalmasárga ifjú azonban, minden jel szerint, csakugyan dolgo-zott, csakugyan tanulmányozta Európát. Elképesztő, hogy mi mindenről tud. S ami még érdekesebb: mintha sürgősen, mindjárt itt a hajón meg akarná kezdeni tartozása lerovását, szembetűnő a heves buzgalom, mellyel fáradha-tatlanul adja tovább ismereteit. Az első kormányossal arról közölt pontos számadatokat, hogy hány automobil és hány motorkerékpár, s ezek közül mennyi francia és, milyen külföldi országok gyártmányai vannak használat-ban Párisban; a szakácsnak és a kuktának, ahová vele látogattam el, a kony-hában arról adott felvilágosítást, hogy Franciaország milyen árucikkeket és hova exportál; a másodkormányosnak és az őt körülálló matrózok egy cso-portjának a fehér orosz emigráció különböző politikai frakcióiról festett, rész-letes adatok és nevek kíséretében, pontosnak ható képeket; nekem a külön-böző francia újságok napi példányszámáról, a párisi opera balettjéről és en-nek a balettnak a kiképzési módszereiről, egyes nevesebb tagjai havifizetésé-nek összegéről, valamint a francia bányák mehanizálásának technikai rész-leteiről tartott előadást. S mindíg és mindenkivel úgy beszél — és voltaké-p órákon át mást se tesz, csak beszél — mintha mindenkit meg akarna nyerni, meg akarna győzni s mintha félné, hogy mégse találják eléggé szolgálatkés-znek. Valóságos élő és vándorló francia encyklopédia szerepét vállalta itt s ment az embereket itt minden úgy látszik érdekli, szinte kézzől kézre adják. Nem tudnám megmondani miért, engem valahogy irritál ez az ember, van benne valami nyugtalanítóan érthetetlen és idegenszerű. Voltaképp mit akar?

Mindabból, amit beszél, engem egyedül az érdekelt, amit tőle Mahnóról, az egykori ukrán anarchistáról s az orosz polgárháború idején az antiszemita vérengzéseiről hirhedt ukrán szabadcsapatok vezérééről tudtam meg. Abban a hiszemben voltam, hogy Mahno már a huszas években amerikai emigrációban halt meg s most azt hallom, hogy Párisban él, mint építőmunkás keresi meg

a kenyerét és — valami, amit egyáltalán nem értek — ez az ifjú, aki a szovjet állam stipendiumával ment ki Franciaországba, Párisban a fehér ukrán parasztfelkelés egykori vezérével, Mahnával — mint ő mondja — egy szobában lakott. A szalmasárga ifjú így mondja el Mahno életrajzát: fiatalkorában mint anarchista negyedmagával merényletet szervez egy cári kormányzó ellen, három társát felakasztják, őt magát pedig, minthogy akkor még kiskorú volt, tizenkét évi kényszermunkára Szibériába küldték. Ez 1908-ban történt. Kilenc évvel később, 1917-ben a Kerenszki forradalom kiszabadítja, Mahno visszamegy Ukrajnába. Amikor a németek megszállják Ukrajnát, ott parasztokból szabadcsapatokat szervez, harcol Denikin és Vrangel ellen, akik vérdíjat tűznek ki a fejére, ezidőben csatlakozik a bolsevikiekhez, de hamar özszeütközésbe kerül velük. A parasztokból rekrutált csapatai élén pusztító háborút visel a kormány ellen, hogy végül Romániába meneküljön. Onnan kijut Amerikába, majd pedig végül is Párisba.

A legkülönösebb az a mód, ahogy maga Mahno a lakótársa, ez előtt az én szalmasárga fiatalemberem előtt az életrajzát összegezte: minden másképp történt, mint ahogy ő akarta s ő maga lepődött meg legjobban, mikor egyszerre ellenforradalmi bandák vezéréként eszmélt magára.

Nem tudom ellenőrizni, hogy Mahno esetében mennyiben igaz ez a rézümé, de hogy kisebb méretekben ezerszámra termettek ilyen és ehhez hasonló életutak az orosz polgárháború idején, az nem kétséges. A Szavinkov esete is csak egy a példák közül. A legkülönbözőbb ideológiai és pszichológiai okokból történhetett meg, hogy valaki szembefordult Leninnel, a párttal — nem mindenki volt olyan szerencsés, mint Gorkij — s függetlenül az intencióktól, mindnek az adott konstellációban egy és ugyanaz lett az objektív szerepe: egy táborba került a forradalom ellenségeivel, a fehérekkel.

Feljegyzéseimben félbeszakított a házigazdám, aki szolgálatból jött, Vjeceszláv Fjodorovics. Kellemesen zavart meg foglalatosságomban. Egyszerűen örömem telik benne, ha látom. Már azt is tudom róla, hogy párttag és hogy a hajón harmadik gépész. S még egyetmást. Könyvei, melyeket a kabinjában találtam s melyek részben az övéi, részben a hajó könyvtárából valók: egy Puskin és egy Korolenko kötet, továbbá egy mai szovjetköltőnek, Pavel Antokolszkinak a verseskönyve, aztán meg Volin: Politgramota című könyve és egy „Sputnik agitatora” című folyóirat képviselik a politikai irodalmat. Közöttük egy nagyformátumú 900 oldalas illusztrált szakkönyv is a gépészetről. S hogy el ne felejtsem: pár ismeretterjesztő folyóirat, mint „Nauka i szisz” és egy „Vesna” című irodalmi almanach.

Most írta össze a hajón a hibákat, melyeket majd Leningrádban, a „Zavod”-ban ki kell javíttatni. És kifogyhatatlan a türelme: megint egyszer elkezdődik köztünk a szótár segítségével a világ legkülönbözőbb kérdéseiről való lassú társalgás. Beszél a háború lehetőségeiről is: „Legfeljebb egy-két évig tart még a béke”. Ravaszksás „hm”-mel helyesli Litvinovnak az orosz-francia szövetségre irányuló politikáját: „A német fasizmusra való tekintettel kitűnő politika és kitűnő taktika.” Beszélgetünk az orosz-francia szövetségről.

— Mit gondol, háború esetén a szocialista Szovjetunió, a Vörös hadsereg segíteni fogja-e a burzsoá, a saját proletariátusát és a gyarmati népeket elnyomó francia köztársaságot? — kérdem s mesélem, hogy erről francia kommunisták közt most sok szó esik.

Vjeceszláv Fjodorovics fölényes nyugalommal legyint:

— Minden jó lesz. Az biztos, hogy én nem fogok a francia burzsoáziáért harcolni. És a Vörös hadsereg egyetlen katonája se.

— Adódhatnak igen váratlan helyzetek, — így hangzik az én ellenvetésem.

Vjeceszláv Fjodorovics úgy néz rám, mint valami kiskorú lényre, olyan tökéletes biztonsággal és olyan fölényrel, mintha számomra megközelíthetetlen titokba volna beavatva és annak alapján nyilatkoztatná ki egy vidám sziszegő hang és nagy kezze kinyújtott mutatóujjának tagadást kifejező, ingaszerű mozgása kíséretében:

— Nem, nem, minden jól van és minden jól lesz, nagyon jó. (Ocsiny naraso.)

Úgy látszik, legalábbis Vjeceszláv Fjodorovicsról ítélve, hogy a szovjet ember egyik jellemvonása, hogy nincsenek nyugtalanító problémái, sőt mintha egyáltalán nem volnának problémái. Vajjon meg tudom-e majd valaha is tanulni tőlük, hogy én is problémák nélkül éljek, ennyire minden kínzó probléma nélkül?

Kabinom falán, velem szemben, Vjeceszláv Fjodorovics ágya felett rajzszeffel odaerősítve női fénykép. A felesége. Vjeceszláv Fjodorovics valahogy mindenre büszke. Még arra is, hogy már felesége van. A fénykép vidékies izléssel készült, afféle „művészies felvétel”. A kis nő maga is filmdívákat utánozó dámát pózol. Két hónapja hogy házasok; az annyira vidékiesnek ható kis nő leningrádi. Vjeceszláv Fjodorovicsot két levél várta tőle Rouenban. Az éjjel, már ágyban fekvve, mégegyszer elolvasta őket. Reggel újra. Kérdésemre, hogy hogy élnek meg, azt feleli, hogy az ő havi fizetése száznolcvan rubel.

— Nem kevés?

Jóízű, boldog nevetés a felelet. És aztán magyarázatként: — Van szobám új házban, Leningrádban, minden évben szanatórium, üdülőhely, színház, mozi — s itt egy kis szünet után még egy szó, mely a legjellemzőbb: — Minden! Abszolút minden, ami kell. Élek, mint kultúremler.

Mintha nemcsak szellemiekben, de anyagiakban se tudna problémákról, mintha az ő számára egyszer és mindenkorra és lehető legjobban minden meg volna oldva. Mi ez? Még meg nem született igények, vagy pedig egy belső harmónia, mely számomra megközelíthetetlen? Akárhogyis, Páris és Bécs után az egész olyan valószínűtlen nekem, mint valami káprázat.

A hajón mindenki rogyásig ehét. A szakács, aki annakidején résztvett a Cseljuszkin északarkai expedíciójában, a maradékot csak reggel adja oda a disznóknak, mert, mint mondja, hátha éjjel valaki még megéhezik. És láttam, csakugyan, éjszaka be-betérnek a konyhába, ahol kedvükre vehetnek maguknak a „maradékból”. Oda van készítve, meghatározott helyre. S ha eszembe jutnak a kiéhezett bécsi munkanélküliek — Párisban is eleget láttam, azt kérdelem magamtól mindig újra: nem álom ez? S nem énbennem-e a hiba, ha — igaz, csak pillanatra — mégis kellemetlenül érintett, megzavart, sőt lehangolt egy önmagában teljesen jelentéktelen csekélység, mely legfeljebb s kizárólag esztétikai szempontból érdekes.

Vjeceszláv Fjodorovics könyvei közt tudniillik, mint említettem, őt a „Sputnik agitatora” című folyóirat legfrissebb száma. Ennek a fedőlapján, hátterben a Lenin-mauzóleummal, a Vörös téren fehér blúzban felvonuló ifjú munkásnők fényképe. Végeláthatatlanul, tizenhatan egysorban, vidáman, vonulnak fel. Minden fehér blúzon, mint valami minden képzeletet felülmúló izléstelen egyenruha, a jókora női kebleket egy a kebleknél is lényegesen nagyobb Sztálin-kép díszíti, a blúzok ezzel a Sztálin-képpel készültek. Kinek a rendezetére? Ezt kérdelem magamban. S azt, hogy azoknak a kommunisztáknak — akik nálam biztosan jobb kommuniszták — akik a Vörös téren (a Lenin mauzóleum előtt!) ezt a felvonulást rendezték, vajjon azoknak ez tetszett? S hogy nekem nem tetszik, hogy nekem még sokkal kevésbé tetszik mint a Vjeceszláv Fjodorovics feleségének a fényképe, az csak az intellektuel esztétikai

túlérzékenysége, csak csökevény-e? Akkor azonban felmerül a kérdés: tudom-e őszintén kívánni, őszintén akarni, hogy megszabaduljak — megszabadulás-e az, ha megszabadulok — ettől a túlérzékenységtől, az ilyen csökevénytől? Tudom-e őszintén kívánni, hogy ne találjam visszataszítónak a női mellbimbók ezreire rátűzött arcképet, akárkinek is a képmása az?

Természetesen nem kell és nem szabadna az ilyen izlésbeli kisiklásokra szót se vesztegetni; intellektuel kicsinyesség, kákán csomót keresés ez. Kétségtelen ugyan, hogy egy bizonyos primitívizmus is szerepet játszik az ilyen esztétikai kisiklásokban, az a primitívizmus, mely Vjeceszlav Fjodorovicst arra készíteti, hogy szinte hívalkodva büszkélkedjék mindennel.

Fekszem az ágyban és nézem, ahogy munkából jövet anyaszült meztelenre vetkőzik és mosakszik. A mosdótál felett kis tükör s ő észreveszi, hogy figyelem. Tetőtől talpig mossa meg szép, csupaizom fiatal testét. Mosdás után kölnivízzel locsolja meg magát. S mindjárt mintegy mellesleg oda is szól nekem: ez is szovjet készítmény. Akarom-e megszagolni? Aztán félszemmel lopva engem néz, míg a tubusból fogkrémet nyomkod a fogkeféjére. Hosszan, nagyon hosszan és erősen keféli a fehér ép fogsorát. A műveletet önelégülten, a rám tett hatást titkon élvezve végzi. Mintha külön s szinte kizárólagos szovjet vívmány volna, hogy egy fűtőnek fogkrémje és fogkeféje van. Miután elvégezte a szájmosást, akkor a fogkefét megmártja és kimossa abban a vízben, melybe az egész olajos és kormos testét mosta le s aztán gondosan megtörli a fogkefét.

Nyilvánvaló: egy civilizációról van szó, mely újkeletű, nagyjában még csak külsőség. Nem benső szükségletből, hanem inkább utánzásból ered; inkább társadalmi dresszura, mint kultúra. Nem a rosszul megtanult higiéniai, hanem a még nem érzett esztétikai igények és követelmények miatt figyelemreméltó.

Cseppet se csodálkozom, hogy M.-t már nem emlékszem mikor láttam ennyire derűsnek, ennyire tele életkedvvel, mint itt a hajón. Ez az életkedv, ez itt mindenütt és mindeniből sugárzik, a sok fiatal matrőzből épúgy, mint a hatvankétéves kormányosból, aki a csúnya asszony két kigyerekével játszogat és cukorkákkal tömi őket. Ez a nyugodt életkedv az, amit soha életemben sehol másutt még nem tapasztaltam s ez nagyobb élmény a tengernél, az égnél s az eltévedt vagy elfáradt postagalamboknál, amelyek a hajón keresnek menedéket s ahol mindenki kenyeret szór nekik.”

(Folytatása következik)